

*1968, 14. březen, Praha. - Článek Alexandra Klimenta Aktivita nepojmenovaných, uveřejněný v týdeníku Literární listy.*

Dne 28.2.1968 večer řekl dr. Auersperg v rozhlasové besedě u kulatého stolu, že při posuzování všech otázek, před nimiž teď stojíme, je třeba vycházet z politické reality našeho státu. Jeden z redaktorů akčního programu KSČ zdůraznil, že touto politickou realitou je vedoucí úloha komunistické strany.

Jestliže nechceme vidět realitu jenom takovou, jakou si přejeme, aby byla, nýbrž takovou, jaká skutečně je, pak ji musíme vždycky vidět celou. Vezme-li tedy kdokoli vážně na vědomí celou naši společnost, nemůže zanedbat nesporný fakt, že politickou realitou jsou také ti druzí - nestraníci, nekomunisté, nezávislí občané. Ve stranických kruzích se pro ně ustálil termín »bezpártijní«.

Avšak tuto velkou a vlastně většinovou skupinu občanů všech povolání zatlačila politika minulých dvaceti let do pasivity. Dokonce i podle Ústavy ČSSR mohou být tito občané k něčemu jen vedeni, přiváděni, za neblahých okolností donucováni.

I pojem takového občana se nemohl vymezit jinak, než pasivně a negativně: NEstraníci, Nekomunista, NEzávislý, BEZpártijní. Je sice pravda, že se nestraníci určitou měrou podíleli na správě veřejných věcí a že zasedali v různých volených orgánech, ale je také pravda, že o všech důležitých věcech v těchto orgánech rozhodovali předem komunisté na svých aktivech, které se jen někdy stávaly veřejnými.

Komunisté nyní v rozhodující chvíli našeho vývoje připravují akční program. Přicházejí s iniciativou a tím potvrzují revolučnost svých ideových východisek. S jakým programem, s jakou iniciativou přijdou ti druzí? Mají na svůj samostatný a pozitivní program vůbec právo? Mají možnost jej vyjádřit, uplatnit a zařadit se tak do obrodného procesu, který probíhá od Nového roku? A probíhá tento obrodný proces na celonárodní úrovni? Neprobíhá jen v uzavřeném stranickém kruhu? Sledujeme-li v těchto dnech rozhlas, televizi a tisk, musíme dojít k závěru, že se sice tento proces nutně dotýká všech, ale že jsou v něm angažováni jen komunisté.

Koneckonců je to jejich věc, mohl by si říci nezávislý nestraník docela v duchu pasivity, která mu byla vnucena, a ve smyslu druhořadého společenského postavení, zaručeného i ústavou. Komunisté před dvaceti lety převzali plnou odpovědnost za stát, ať si jej tedy dají do pořádku.

Tento hořký negativismus nezávislých by však jen prokázal jejich paradoxní závislost na těch, kteří »dělají stát«, a kteří tedy také a znovu určí a vymezí postavení nekomunistů. Přestože dovedu pochopit velikost nedůvěry a zklamání občanů odsunutých na vedlejší kolej, jsem přesvědčen, že většina jich dobře ví, o co se v těchto chvílích jedná, a že tento zápas o demokracii našeho života je i jejich zápasem a potřebuje i jejich aktivitu.

Ostatně mají co říci do situace. Mají svá stanoviska. Mají své požadavky, ale mají také své schopnosti a svoji odpovědnost. Mají svoji paměť, své svědomí, dobrou vůli a dokonce i zvláštní realistický optimismus. Dobře si uvědomují, že národní a politické obrození se nemůže uskutečnit bez nové a původní aktivity komunistů, ale komunisté by měli vědět, že není možné ani bez aktivní účasti těch druhých.

Spolupráce, spolurozhodování, spoluodpovědnost a vzájemná kritika je nejaktuálnější problém a je to problém opozice našeho a specifického typu.

Jenže zatímco komunisté dvacet let budovali svoji centralistickou moc a organizaci, nekomunisté byli cílevědomě a promyšleně atomizováni, nemohli se sdružovat, neměli a dosud nemají svoje veřejné fórum, většinou ani nemohli zastávat významná společenská postavení, nemohli se ani sjednocovat, ani nutně diferencovat. Nekomunisté se navzájem vlastně ani neznají. Jsou anonymní, pasivní, záhadná veličina sama pro sebe, ale jsou záhadní i pro komunisty.

Monopolizace politického života minulých let uvrhla do izolace nejenom stranu a ty druhé, ale dokonale odcizila mezi sebou právě i lidi stojící mimo stranu. Jako nekomunista nechci posuzovat zvnějšku situaci uvnitř strany, ale podle zveřejněných dokumentů se mi jeví, že k podobnému odcizení došlo i uvnitř strany, mezi jejím vedením a členy. Zamýšlená jednota politického života vyústila tedy v opak. Společnost se rozložila v bezmocné a rezignované jednotlivce, které však vcelku ovládala

byrokracie, suverénní stranický a státní aparát. Politický život byl prakticky anulován a nahrazen direktivním řízením při neomezené moci jednotlivců. Co to znamenalo v oblasti ekonomické, netřeba dokládat.

Stojí před námi naléhavý úkol obnovit politický život. Ale proč říkat obnovit. Nevracejme se pro nic zpátky, leda pro důkladné lekce a účty, ale s nimi se historie stejně už hlásí velmi naléhavě sama. Uvažujme radši o nových formách politického života. Jestliže jsme si mohli dovolit dvacetiletý experiment osobní moci, dovolme si dvacetiletý experiment demokracie.

Bude to velmi nesnadný pokus. Slabí se musí zřítí své bezradnosti a silní zvůle. Pro všechny to bude mnohem víc práce. Daleko jednodušší bylo na všechno - a právem - si stěžovat, o všem - a neprávem - rozhodovat. Demokracie znamená právo angažovat se pro společnou věc. Toto právo nám může být vždycky znovu odňato silnějšími, nikdy nám však nemůže být laskavě přidělováno. V zemi tak tradičně už demokratické je přirozeným nárokem každého občana.

Odkud začít? Komunisté přicházejí se svým akčním programem. Jsem přesvědčen, že nekomunisté jej podpoří ve všem, s čím budou moci souhlasit, ale navíc je nutné, aby přišli sami se svou vlastní iniciativou, a to nejenom na tzv. odborářské úrovni. Dá se to vůbec zařadit, jestliže komunisté mají perfektně fungující organizaci, kdežto nekomunisté disponují jen svou atomizovanou samotou? Může v našem politickém systému vůbec vzniknout opozice?

Především si musíme zvyknout na sám pojem »opozice«. Nevím, proč by i to samo slovo mělo být stále jen pro strach, a ne už konečně jednou jako fakt pro užitek. Opozice přece nemusí vždycky usilovat o rozbití státu a převzetí moci, jak jí to neprávem přisuzovaly dobové představy stalinské éry, nýbrž naopak, může za určitých podmínek, jimž se přibližujeme, posilovat státní autoritu a vymezovat její moc. V našich podmínkách má opozice všechny předpoklady k tomu, aby se spoluzasadila a spoluzaručila za demokratický charakter státu a korigovala jeho moc, aby zvyšovala jeho prestiž dovnitř i za hranice, aby zkonkrétnovala odpovědnost volených orgánů od místních národních výborů až po vládu.

Jak se má a může taková opozice ustavit? Nikde na světě se nedá očekávat, že pokyn k ustavení opozice dá sama vládnoucí strana, že určí složení a sílu své opozice. Jenže zrovna v Čechách by se to mohlo docela dobře stát. Je tu dějinná tradice pokroku v mezích zákona dekretovaného shora. Byla by to ostuda. Opozice se musí ustavit sama. Je k tomu právě příležitost. Je to potřeba, je to životní nutnost naší situace, našeho socialismu, který vstupuje do nové etapy.

V první etapě došlo k likvidaci protikladných tříd, k sociální nivelizaci společnosti. Tento politický a ekonomický fakt nebyl dosud zhodnocen z hlediska etického a individuálně lidského. Každý politický a ekonomický krok má také etické a lidské hledisko. Lidé byli často likvidováni nejenom jako nositelé třídních zájmů, ale také jako lidé, jako občané a nositelé zájmů osobních a ústavněprávních. Známé rčení - účel světí prostředky - bylo naplněno nad snesitelnou mez a znesvětilo i sám ideál. Uzavřít první etapu socializace neznamená tedy jen konstatovat dovršení společenské třídní proměny, ale také položit si otázku nad metodami, kterými jí bylo dosaženo, tj. položit otázku důvěry některým lidem, kteří byli u moci. Tito lidé měli s politickou mocí v rukou také individuální osudy druhých lidí a zacházeli s nimi jako s jejich majetky, jako s věcmi. Jestliže jim politické cíle ukládaly likvidaci tříd, nikdy jim neposkytly právo dotýkat se cti druhých a likvidovat osoby, ba dokonce své vlastní přátele. Odpovědnost za tyto minulé věci je svázala s minulostí a nemají kvalifikaci vstupovat do nové etapy, dokud se ke své odpovědnosti nepřihlásí a veřejně z ní nesloží účty.

Jestliže tedy v uplynulých letech došlo ke společenské nivelizaci, v nynější etapě se naše společnost začíná diferencovat. Jinak řečeno, minulá etapa byla totalitní, budoucí je demokratická. Není to ani tak přání, spíš nutnost. Moderní společnost nemůže v mírových podmínkách bez demokracie řádně fungovat a prosperovat, nemůže být plodná hospodářsky ani kulturně a po stránce morální se kazí. Za těchto podmínek je docela přirozený vznik opozice.

Důležité a pozitivní je, že opozice nemá předpoklady vzniknout na třídním základě a z třídních zájmů. Opozice nevznikne tedy na základě třídním, nýbrž z občanského zájmu morálně politického a kulturního. Sociální revoluce vždycky zjednodušuje třídní složení společnosti, ale jestliže je tato revoluce schopna a ochotna vyvíjet se, začíná pak svoji strukturu obohacovat na nové úrovni a z nových zdrojů.

Proto je vyloučen návrat k systému dvaceti politických stran předválečné republiky, která nevyřešila základní otázky sociální, národnostní a nedokázala se hájit se zbraní v ruce proti fašismu. Také rehabilitace předúnorové Národní fronty není zřejmě výhodná. Její solidarita byla ze všech stran předstíraná a příliš závislá na situaci poválečné Evropy, ve které teprve krystalizovaly velmocenské zájmy. Z minulosti je možné se poučit a navázat na pozitivní prvky, které také jistě měla, není však možné opakovat její chyby. V naší zemi právě vznikly podmínky pro docela ojedinělý a nový typ socialistické demokracie.

Především vyžaduje diskusní platformu uvnitř vládnoucí strany. To se už stalo. Za druhé předpokládá aktivizaci opozičních sil.

Cesta k plodné a účinné práci opozičních sil bude patrně dlouhá a složitá. Nekomunistické politické strany jsou zatím jen stranami sekretariátů, nicméně vydávají noviny a poskytují určitou organizační základnu. Soustava ostatních společenských organizací, která byla ještě do Nového roku direktivně řízena zvnitřku aktivem komunistů, začíná hledat vlastní politickou základnu a vliv. Staré formy našeho, vlastně donedávna nepolitického života jsou však značně zdiskreditovány starými metodami a zkompromitovány starými lidmi. Je potřeba hledat způsoby nové.

Teprve důkladná a všestranná bilance nám poví, kde jsme a jak si vůbec stojíme, komunisté i nekomunisté. Otevřená a kvalifikovaná diskuse se již rozvíjí.

Produktivní hledání pravdy o našich společných věcech vyústí v hledání společného národního a státního programu, který chce být nově formulován, už ne jako dogma, ale jako východisko, bezpochyby na základech humanitních ideálů socialismu.

Staré revoluční heslo *Kdo nejde s námi, jde proti nám*, které vyjadřovalo uzavřený politický systém, už není aktuální. Aktuální je systém otevřený, v němž nikdo nebude z účasti na společných věcech vylučován, ale všichni se budou moci podle svého přesvědčení a svědomí angažovat. Společný, celonárodní a celostátní ideál socialismu nesmí už nikdy být výlučně ztotožněn s jednou stranou, s jednou skupinou ve straně, ba dokonce s jedinou osobou. Tak jako je v měřítku světovém ideál socialismu nadnárodní, internacionální a degeneruje, jestliže se promění v nositele velmocenského nacionalismu nebo lokálního šovinismu, je ideál socialismu v měřítku jedné země ideálem nadskupinovým a nesmí být monopolizován. V případě, že je monopolizován, zůstane jen ideálem a zastírá neideální praxi. Ideál, lépe řečeno cíl socialismu, stojí nad, a ještě lépe řečeno před frakcemi ve straně i před všemi nezávislými občany jako úkol, k němuž je třeba se vztahovat, který si však nikdo nesmí osobovat. Přičemž je zcela v řádu věci, že demokracie jakožto většinový systém umožní významnějším složkám významnější, ba dokonce vedoucí úlohu. Vedoucí úloha však spočívá v autoritě, nikoli v diktátu.

Na takovém základě se obnoví neformální instituce veřejného mínění. Jejím jediným korektivem bude věcný argument a praxe. Její podmínkou neomezená publicita.

V takové atmosféře a takovou cestou dojde pak ke konsolidaci opozičních sil, které se budou moci později samy vnitřně diferencovat. Obohatí naši společnost. NEgativistický pojem NEstraník, NEkomunista najde své aktivní vyjádření, své pozitivní jméno, svůj konkrétní program a vstoupí do politického života.

Diktatura splnila svoji úlohu. Vznikla beztrždní společnost. Beztrždní společnost stojí před novými úkoly, které nemůže řešit starými metodami. Úkoly jsou tak náročné, že vyžadují aktivitu všech. Aktivita všech je podmíněna demokracií, tedy diskusí, která není potřebou jenom jedné strany, ale potřebou obou našich národů; proto také nemůže být výsadou jenom jedné strany.

Alternativa je tedy prostá: Diktatura, nebo demokracie.